

Dailininkai XVIII a. Radvilų dvare

Aistė Paliušytė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: aiste.paliusyte@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjama XVIII a. Nesvyžiaus Radvilų dailininkų samdymo istorija, jų ekonominis gyvenimas, santykis su dvaro šeimininku ir pareigūnais. Remiamasi iki šiol netyrinėtais Onos Sanguškaitės-Radvilienės, Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės ir Jeronimo Florijono Radvilos dvaro istorijos šaltiniais: korespondencija, ūkiniais ir teisiniais dokumentais. Įvertinamas dailininko statusas Radvilų dvare.

RAKTAŽODŽIAI: dailininko statusas, dvaras, Radvilos, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė

Vienas įtakingiausių socialinės dailininkų istorijos tyrinėtojų Martinas Warnke apibūdino dvarą kaip modernaus dailininko tipo atsiradimą sąlygojusią vietą, kurioje šios profesijos atstovai galėjo pasiekti aukštą socialinį statusą ir peržengti visuomenės hierarchijos ribas¹. Dailės istoriko pateiktas dvaro dailininko padėties modelis turėjo įtakos vėlesniems tyrimams, tačiau pastaruosius dešimtmečius buvo koreguojamas². Pripažįstama, kad statusas, arba, palyginti su kitomis visuomenės grupėmis, nuskoma padėtis, nėra socialinės aplinkos suteikta nekintama duotybė. Taigi dailininko statusas turi būti analizuojamas ir tikslinamas kiekvieną kartą iš naujo tiriant įvairius laikotarpius ir regionus³.

Kiek Warnke's modelis tinka XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) dvaro dailininko socialinei padėčiai apibūdinti⁴? Šiame tekste dailininko statuso klausimas gvildenamas remiantis Nesvyžiaus Radvilų dvarų pavyzdžiu. Viena įtakingiausių LDK didikų giminių organizavo didelės apimties dailininkų mokymą dvare ir sutelkė gausenes profesionalų grupes nei daugelis kitų Lietuvos didikų. Regiono visuomenėje vis didesnę reikšmę įgaunant vienkartiniais dailės užsakymams, Radvilų dvare liko svarbūs tradiciniai ilgalaikiai dailininko ir dvaro šeimininko ryšiai ir jie tęsėsi kelis metus ar dešimtmečius. Šiems ilgalaikiams ryšiams apibūdinti vartojama dvaro dailininko sąvoka⁵. Radvilų dvare dailininkai dažnai sudarė profesiniu ir statuso požiūriu diferencijuotas, hierarchiniais tarpusavio ryšiais (mokinio ir mokytojo, vyriausiojo ir jam pavaldžių dailininkų) saistomas bendruomenes. Straipsnyje aiškinama, kaip buvo organizuojamas dailininkų darbas, kaip nustatomos darbo

1 Warnke 1993.

2 Campbell 2001.

3 *The Changing Status of the Artist* 1999.

4 Apie vienkartinių užsakymų svarbos augimą LDK žr. Paknys 2001.

5 M. Warnke dvaro dailininku laikė bet kokį dvaro užsakymu dirbusį meistrą, kiti dvaro dailininko sąvoką taiko siauresne prasme, išskirdami nuolatinius mokėjimus iš dvaro išdo gavusius dailininkus. Warnke 1993; Welch 2002: 19. Šiame darbe laikomasi siauresnės dvaro dailininko sampratos.

sąlygos, kaip veikė dvaro ir dailininko bei dvarą siejantys ekonominiai ryšiai. Nors kai kurie dailininko ir didikų ryšių klausimai jau buvo aptarti tiriant atskirų Radvilų dvarus, dažniausiai platesnės mecenatinės veiklos kontekste, jie nebuvo atskirai nagrinėti⁶. Šiame darbe remiamasis kelių kartų Nesvyžiaus Radvilų – daugiausia Onos Sanguškaitės-Radvilienės, Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės ir Jeronimo Florijono Radvilų dvaro istorijos šaltiniais: iki šiol netyrinėta pareigūnų korespondencija, taip pat ūkiniais ir teisiniais dokumentais.

Samdymas ir sutartys

Radvilų dvare dirbusius dailininkus galima suskirstyti atsižvelgiant į jų kilmę: vietinius valdinius ir atvykėlius. Kaip buvo įprasta daugelyje LDK dvarų, Radvilos dairėsi dailininkų ne tik savo valdose, bet ir už jų ribų, varžėsi su kitais to meto didikais dėl aukštą prestižą turėjusių meistrų. Apie 1727 m. tikriausiai sūnui Radvilai Žuveli adresuotame laiške Sanguškaitė-Radvilienė pranešė apie tai, kad etmonas pasisamdė labai gerą lipdytoją, kurį, jos nuomone, sūnus turėjo „pats pasiimti“⁷. Ieškodami dailininkų Radvilos dažnai rėmėsi giminystės ryšiais. Radvilų, kaip ir kitų LDK didikų dvaruose, meistrai dažnai migruodavo tarp tos pačios giminės narių. Radvilos ieškojo meistrų įvairiose vietose: Varšuvoje, kurioje tuo metu veikė nemažai dailininkų dirbtuvių, tarp jų buvo valdovui dirbusių meistrų. Ieškota ir Krokuvoje, Lvove, Gdanske, Karaliaučiuje, Dresdene, Vienoje.

Iš pareigūnų ir užsakovų korespondencijos aiškėja įvairios dailininkų samdymo aplinkybės, svarbiausi meistrų paieškos kriterijai, požiūris į dailininką. Didikams dailininkai pirmiausiai buvo svarbūs kaip profesionalai, tad ieškota kvalifikuotų meistrų. Jeronimo Florijono pareigūnas Liudvikas Šilingas (Ludwig Schilling), ieškojęs tapytojo Karaliaučiuje, rašė, kad tapytojas, kurį kunigaikštis norėjęs pasamdyti, yra nejaunas ir nenori vykti tarnauti, bet iš tiesų yra „visiškai tobulas“ meistras, o jo sugebėjimus parodo ir siunčiamas plunksnele atliktas piešinys⁸. Radvilos Žuvelės dvaro pareigūnas Jokūbas Fryčynskis, rašydamas apie samdomą lipdytoją Hiaciną, taip pat pabrėžė jo patirtį ir sugebėjimus (*experientia i zdolność*)⁹.

Samdant dailininką atsižvelgiama ir į jo darbo kainą. Tai liudija Jeronimo Florijono pareigūno Kazimiero Mykolo Ottenhauzo laišakai apie dailininkų paiešką Berlyne bei Dresdene¹⁰. 1745 m. spalio 2 d. laiške iš Berlyno jis rašė suradęs puikų drožėją, o raižytojas esąs tik vienas ir tas valdovo iš svetur pakviestas brangininkas¹¹. Vėliau

6 Kowalczyk 1995; Karkucińska 2000; Balaišytė 2004; Palušytė 2004, 2006; Горшковоз-Баженова 2006. Duomenys apie Radvilų dailininkus publikuoti knygoje *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005.

7 BNIA. F. 694. Ap. 7. B. 8: 47.

8 L. Šilingas J. F. Radvilai iš Karaliaučiaus 1751 04 02. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 15984/III: 17.*

9 J. Fryčynskis M. K. Radvilai Žuveli iš Žulkvės 1754 06 13. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 3902/I: 119.*

10 1745 10 <...> laiške rašė, kad yra ir Dresdene drožėjas, bet pigesnis. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 128.*

11 *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 123.*

pranešė Dresdene suradęs pigesnę drožėją¹². Didikams atstovaujantys pareigūnai derėdavosi su meistras dėl darbo kainos. Didesnės algos dažnai siekė ir svetimšaliai, ir savų valdų dailininkai. Radvilai Žuvelei tarnavęs Fryčynskis, rašydamas apie tikriausiai Žulkvėje samdytus tapytojus, prisipažino, kad pigiau už darbą susitarti negalėjęs¹³.

Derantis dėl darbo sąlygų taikytas savotiškas algų „lygiavos“ principas. Pavyzdžiui, būta atvejų, kai amatininkai prašė algos, kokią gaudavo prieš juos dvare dirbęs meistras. 1738 m. tapytojo mokinį Kibalskį nusiuntus dirbti pas fajansininkus, šis prašė ordinarijos ir kvartalų, „kaip ir kitiems“¹⁴. Sulyginimo principas iš esmės buvo priimtinas ir užsakovui, kai dvare dirbantis tapytojo mokinys Ščerbinskis paprašė padidinti ketvirčio atlyginimą, o Sanguškaitė-Radvilienė atsakė: „mokėti kaip ir kitiems“¹⁵.

Užsakovo, jo atstovų ir dailininkų derybas dažnai vainikuodavo rašytinės sutartys. Jos apibrėždavo abiejų pusių įsipareigojimus, todėl suinteresuotas turėjo būti ir dailininkas, ir užsakovas. Tačiau dažnai jų labiau siekė dailininkas. Pavyzdžiui, Šilingo laiške rašoma, jog sutartis su Vienos drožėju sudaryta jam atsisakius dirbti be sutarties¹⁶. Kai iš Vienos atvykusiam, jau kurį laiką dvare dirbusiam tapytojui Johannui Friedrichui Ditzui pasiūlyta rinktis sutartį arba darbą be jos, dailininkas pasirinko kontraktą¹⁷.

Sutartys apibrėžė svarbiausias darbo sąlygas dvare. Išliko keliolika XVIII a. Radvilų ir dailininkų darbo sutarčių, jų kopijų¹⁸. Šie dokumentai atskleidžia tik nedidelę įteisintų ryšių dalį, tačiau jie pakankamai išryškina svarbiausias darbo sąlygas dvare. Samdymo trukmės požiūriu dailininkų sutartys nesiskyrė nuo kitų dvaro profesionalų, pavyzdžiui, muzikantų kontraktų: jie taip pat dažniausiai įdarbinami trejiems metams ar kiek ilgesniam periodui¹⁹. Sutartys neretai buvo atnaujinamos, pratęsinėjamos²⁰. Radvilų kartos sutartys (aptariamoms kelių kartų sutartys) skiriasi nuo XVIII a. pab. dailininkų darbo sutarčių, kai vis didesnę reikšmę įgaudavo trumpalaikiai įsipareigojimai, dažnai buvo pasirašomos vienerių metų sutartys²¹.

Ilgalaikės sutartys buvo dviejų tipų – profesinio darbo ir mokymo, – bet dažniausiai numatančios abi veiklas. Sutartyse aptariamų sąlygų pobūdį iliustruoja akmentašio Johanno Rennerio pasirašytas dokumentas:

12 AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 128.

13 J. Fryčynskis M. K. Radvilai Žuvelei iš Žulkvės 1754 04 06. AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 3902/I: 112.

14 J. Deshommes O. Sanguškaitei-Radvilienei iš Palenkės Bialos 1738 10 30. AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 2999/V: 51.

15 J. Deshommes O. Sanguškaitei-Radvilienei iš Palenkės Bialos 1737 10 07. AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 2999/IV: 78.

16 L. Šilingas M. K. Radvilai Žuvelei iš Slucko 1760 12 12. AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 15984/ IX: 185.

17 A. Benkianas J. F. Radvilai iš Slucko 1759 07 05. AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 526/V–VII: 31.

18 Dauguma sudarytos O. Sanguškaitės-Radvilienės, M. K. Radvilos Žuvelės ir J. F. Radvilos privačių miestų rezidencijose (Palenkės Bialoje, Nesvyžiuje, Slucke), taip pat Varšuvoje. Tarp O. Sanguškaitės kontraktų vyrauja ilgalaikis įdarbinimas. Išliko viena J. F. Radvilos vienkartinio užsakymo ir viena ilgalaikė sutartis. Daugumą Radvilos Žuvelės dokumentų sudaro atskiriems užsakymams skirtos sutartys, nors žinomi ir du ilgalaikiai įsipareigojimai.

19 Bienkowska 2009: 57; Bienkowska 2013: 50.

20 Karkucińska 2000: 121.

21 Pz., vieneriems metams sudarytos 1778–1780 m. Vilniaus vaivados K. S. Radvilos dailininkų sutartys.

<...> visada prieš pradėdamas darbą pats pirmiau turiu duoti Jos Malonybei mano poniai ir geradari, Jos Šviesybei kunigaikštieni peržiūrėti savo piešinį. Darbą turiu atlikti nuoširdžiai, tinkamai, tobulai ir stropiai, be jokios apgaulės. Visomis šiam darbui reikalingomis priemonėmis turiu pasirūpinti pats. Be šio darbo, kai būsiu pasiūstas iš žemės kasti uolieną, darbo priemonės turi būti man papildomai skirtos iš ponios išdo. Mano ponios Jos Šviesybės kunigaikštienės įsakymu man turi būti skirti darbo kambarys ir malkos. Taip pat savo amato turiu tinkamai išmokyti vieną mokinį. Trejus metus turiu jį nuoširdžiai mokyti tiek piešti, tiek ir apdoroti akmenis. Jį išmokęs ir parodęs šio mokinio darbą turiu gauti tai, kas mano ponios geradarės Jos Šviesybės kunigaikštienės man skirta. Tai yra man, Johannui Renneriui, už darbą pagal sutartį kasmet iš ponios išdo turi būti išmokėta 100 muštinių talerių alga su išlaikymu: pirmą ketvirtį, sudarius sutartį, darbo priemonėms ir pragyvenimui turiu paimti pusę [pinigų] iš ponios išdo. Likusią ketvirčio atlyginimo dalį jį užsitarnavęs turiu pasiimt ir taip toliau consequenter iš ponios išdo ketvirčiais turiu imti, kaip ir kiti amatininkai ne iš anksto, bet užsitarnavęs. Dėl tos priežasties, tam kad patvirtinčiau šią reversinę sutartį savo ranka pasirašau. Vyko 1737 lapkričio 24 dieną Palenkės Bialos mieste²².

Tai tipiška darbo dvare sutartis – joje numatyta atliekamų darbų pobūdis, darbo kontrolės būdai, atlyginimo formos ir periodiškumas. Kartais sudarant sutartį tiksliau apibūdinami numatomi darbai. Pavyzdžiui, 1738 m. tapytojo Giovanni de Fulchi sutartyje nurodyta, kad dailininkas turi prižiūrėti ir taisyti paveikslus, vadovauti kitiems dvare dirbantiems dailininkams ir tapyti įvairių žanrų paveikslus, „kuriuos geradarė Jos Malonybė kunigaikštienė nurodys: tiek portretus, tiek ir gyvūnų atvaizdus, peizažus, istorijas, gėles, vaisius ir kita“, išskyrus perspektyvinę architektūrą, kurią tapyti dailininkas atsisakęs²³.

Į ilgalaikio darbo įsipareigojimus beveik visada įtraukiamas meistrų rengimas, bet kartais sudaromos ir atskiros mokymo sutartys. Pavyzdžiui, 1736 m. Radvilos Žuvelės ir Višnioveckio lipdytojo Petro Nižinskio sutartis, pagal kurią dailininkas įsipareigojo per ketverius metus išmokyti savo profesijos Radvilos jam skirtą mokinį²⁴. Mokymo sutarčių svarbą lėmė Radvilų nuostata ugdyti profesionalus iš savo valdinių. XVIII a. LDK nebuvo specialių dailininkų edukacijos institucijų, todėl dvaro dirbtuvės tapdavo svarbiausia mokinių ugdymo vieta.

Ilgalaikio darbo sutartyse dažnai taip pat įvardijamas pageidautinas meistro elgesys, užtikrinantis tinkamą užduočių atlikimą. Karlo Friedricho Lücke's 1742 m. sutartyje su Sanguškaite-Radvilienne numatyta, kad drožėjas „kriščiioniškai, blaiviai ir paklusniai elgsis, ir atsižvelgs į mūsų interesus“²⁵.

22 AGAD, AR. Dz. 23. Teka 5. Plik 2: 138–140. Originalas publikuotas: Łopaciński 1957: 36–37.

23 J. Fulchi sutartis su O. Sanguškaite-Radvilienne, surašyta Varšuvoje 1738 11 04. AGAD, AR. Dz. 21. F–47.

24 P. Nižinskio sutartis su M. K. Radvila Žuvelė, surašyta 1736 10 01. AGAD, AR. Dz. 21. N–69.

25 K. F. Lücke's sutartis su O. Sanguškaite-Radvilienne, surašyta Palenkės Bialoje 1742 m. AGAD, AR. Dz. 23. Teka 6. Plik 1: 1.

Sutartyse buvo apibrėžti ir užsakovo įsipareigojimai – pirmiausiai atlyginimas už darbą, tam laikotarpiui būdingas kompleksinis mokėjimas. Sutartyse nurodoma alga ir ordinarija: būstas, drabužiai, kuras, darbui reikalingos medžiagos²⁶. Be algos grynaisiais, minimi ir maistpinigiai (*strawne*). Pavyzdžiui, 1743 m. sutartyje su iš Čekijos kilusiu Frantzu Pörnichu nurodyta, jog kas savaitę kartu su 400 auksinų alga bus mokama ir 6 auksinų maistpinigiai²⁷. Mokėjimo formų deriniai įvairiose sutartyse šiek tiek skyrėsi. Ordinarijos dydis sietas su bendra ekonomine situacija, „sunkiais laikais“, aukštomis maisto produktų ir kitų prekių kainomis. Algos tikriausiai labiau priklausė nuo dailininko atliekamų darbų ir jo statuso²⁸.

Sutartyse nustatyta alga byloja apie dvaro dailininkų atliekamų darbų ir jų statuso skirtumus. Remiantis sutartimis lyginti įvairių kartų ir dvarų dailininkų nustatytas algas dažnai yra sudėtinga dėl skirtingų tuo metu funkcionavusių valiutų ir nuolat kintančios jų vertės²⁹. Tačiau algų skirtumai yra akivaizdūs. Pavyzdžiui, iš Sanguškaitės-Radvilienės dailininkų vienas brangiausiai apmokamų buvo kitiems dvaro tapytojams vadovavęs italas Johanas Fulchi. Jam nustatyta 200 talerių (arba 1 000 timpų) alga. Keliais metais vėliau pasamdytam tapytojui Karoliui Gadomskiui paskirta dvigubai mažesnė – 500 timpų alga. Dvaro dailininkams dažnai buvo taikomi ir tam tikri mažai kintantys mokėjimo standartai. Pavyzdžiui, Sanguškaitės-Radvilienės dvare didelei daliai dailininkų metai iš metų mokama vienoda – 100 auksinų – metinė alga. Tik keletas meistrų išsiskyrė aukštesne alga: 800 auksinų gavo K. D. Heskis ir per 1 200 auksinų – Fišeris. Abu, tikėtina, atvykę iš svetur, vadovavę kitiems dvaro dailininkams³⁰. Palyginti su kitais dvaro tarnautojais, tapytojai dažniausiai gaudavo vidutinę, kartais kiek aukštesnę algą, tačiau dailininkų atlyginimas paprastai nesiskyrė iš daugumos kitų profesionalų³¹.

Be ilgalaikio įdarbinimo, Radvilų dvare sudarinėtos ir vienkartinio užsakymo sutartys, įvardijančios kūrinio kainą (kartais ir kitą darbui reikalingą aprūpinimą). Ji nustatoma remiantis įvairiais kriterijais. Atskirais atvejais, kai užsakoma daug darbų, pavyzdžiui, vario raižiniai ar kopijos, kaina nustatoma pagal pagamintų vienetų skaičių³². Remiantis kitais dvaro šaltiniais galima teigti, jog originalai vertinami labiau

26 Žr. sutarčių publikacijas: Łopaciński 1957. Duomenys apie dailininkų sutartis, jų sąlygas ir jiems mokėtas sumas taip pat publikuoti: *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005.

27 F. Pörnicho sutartis su O. Sanguškaite-Radviliene, surašyta Palenkės Bialoje 1743 12 22. *AGAD, AR. Dz. 23. Teka 6. Plik 1: 104–105*. Palenkės Bialos skulptoriams skirtame straipsnyje nurodyta netiksliai. Palušytė 2006: 231.

28 Palušytė 2006: 232.

29 Laumenskaitė 2001.

30 Palušytė 2004. 2(35): 18.

31 Skirtingai nei, pvz., muzikantų, itin vertintų Jeronimo Florijono dvare, kurių atlyginimas siekė iki 300 dukatų per metus. Bieńkowska 2013: 5356.

32 Tapytojo B. Petranovičiaus sutartis su M. K. Radvila Žuvele, surašyta Žulkvėje 1738 03 28. *AGAD, AR. Dz. 21. P-67*; tapytojo J. C. Blancko sutartis su M. K. Radvila Žuvele, surašyta Palenkės Bialoje 1738 12 15. *AGAD, AR. Dz. 21, B-51*; raižytojų L. Ziskelovičiaus ir H. Leibovičiaus sutartis su M. K. Radvila Žuvele, surašyta Myriuje 1747 10 16. *AGAD, AR. Dz. 29. Nr. 5: 725*.

nei kopijos³³. Kai užsakomi vienetiniai darbai, jų įkainavimo kriterijai dažniausiai nėra nurodomi, bet remiantis kitais dvaro šaltiniais galima teigti, kad svarbus buvo kūrinio autoriaus statusas ir jo darbo trukmė³⁴. Sutartimis nustatytos kūrinių kainos gerokai svyravo tiek vienos kartos, tiek kelių kartų Radvilų dvaruose.

Remiantis fragmentiškai išlikusiais duomenimis sunku vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, koks samdymo būdas – ilgalaikis darbas ar vienkartinis užsakymas – užsakovui buvo ekonomiškai naudingesnis. XVIII a. LDK dvarų šaltiniuose aptinkamas požiūris, kad neverta samdyti amatininką ilgalaikiam darbui, bet geriau mokėti už konkretų darbą, nes taip esą pigiau³⁵. Radvilų dvaro dokumentuose buvo išreiškiami ir priešinga nuomonė³⁶. Iš tiesų šaltiniai patvirtina vienkartinio ir ilgalaikio darbo vertinimų skirtumus. Pavyzdžiui, Varšuvoje dirbusiam karaliaus dvaro skulptoriui Johannui Georgui Plerschui už raito Radvilos paminklo medines skulptūras pagal 1750 m. sutartį turėjo būti sumokėta 200 dukatų³⁷. Darbai turėjo būti atlikti per pusmetį – nuo sutarties pasirašymo datos liepos 14 d. iki metų pabaigos. Jam sumokėta suma viršijo dvare trejiems metams įdarbinto skulptoriaus Flade visų darbo metų algą³⁸. Brangiai vertinti ir kiti Plerscho darbai. Pavyzdžiui, už tos pačios skulptūros modelį (*bozetto*), per 4 mėnesius išlieta iš bronzos, polichromuotą ir auksuotą, sumokėta 40 dukatų³⁹. Tai, palyginti su kitų to paties laikotarpio Radvilų skulptorių darbo kainomis, taip pat didelė suma. Ją lėmė ir išskirtinis dailininko prestižas⁴⁰, ir jo atliekamo darbo sudėtingumas, ir vykdomo projekto reprezentacinė reikšmė: pagal Plerscho modelį sukurtą skulptūrą rengtasi statyti viešoje vietoje – pradžioje Palenkės Bialos, po to Slucko aikštėje. Panašiai vertinti ir kai kurių kitų svetimšalių vienkartiniai užsakymai, pavyzdžiui, neįvardyto drožėjo, dirbusio Radvilos Žuvelės dvare. Jam už dvi kanapas, kurias turėjo pagaminti kartu su staliumi per vieną mėnesį, turėjo būti sumokėta 10 dukatų⁴¹. Lipdytojui Nižinskiui panašią sumą – 200 auksinų – turėjo sumokėti už vienerių metų darbą⁴².

33 Tapytojas S. Cibulskis laiške neįvardytam asmeniui nutodo, jog portreto kopija dvigupai pigesnė už originalų paveikslą. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 2426: 28–29.*

34 Sohm 2010: 13.

35 S. Kudelskio laiškas Palenkės vaivadai M. J. Sapiegai (?) iš Vysokajės 1735 05 25. *LMAVB RS. F. 139. B. 2355: 14.*

36 Pvz., buvo rašoma apie laikrodininką, kuriam reikia brangiai mokėti, nes jis nėra dvaro meistras. J. Fryčynskis M. K. Radvilai Žuvelei iš Nesvyžiaus 1750 m. (?) *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 3902/I: 31.*

37 Kowalczyk 1995: 30. 1751 m. Korespondencijoje minima, kad išmokėta 100 dukatų: J. Königseckas J. F. Radvilai iš Slucko 1751 01 24 (?). *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VIII: 84 (1404)*; J. Königseckas J. F. Radvilai iš Palenkės Bialos 1751 m. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VIII: 98.*

38 *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 106.

39 Kowalczyk 1995: 30.

40 Apie šį skulptorių plačiau: Sito 2012: 151–305.

41 M. K. Radvilos Žuvelės sutarties su vokiečių drožėju kopija 1747 05. *AGAD, AR. Dz. 29. Nr. 5: 597–598.*

42 Sutartyje taip pat papildomai numatyta ordinarija ir maistpinigiai: P. Nižinskio sutartis su M. K. Radvila Žuvele 1736 10 01. *AGAD, AR. Dz. 21. N–69.*

Vis dėlto kitų užsakymų ilgalaikio įdarbinimo nauda nėra tokia akivaizdi. Kita vertus, finansinės naudos palyginimas dažnai remiasi tik prielaidomis, nes dažniausiai nežinoma, kiek ir kokius darbus atliko dvaro dailininkai. Tikėtina, kad galėjo būti atvejų, kai sudėjus dailininkų paieškai, o vėliau ir jų šeimos narių kelionei į Lietuvą skirtas lėšas (pvz., atvykėlių iš Dresdeno), taip pat visą atlyginimą už darbą, suma galėjo būti ir visai nemenka⁴³. Skirtos lėšos pasiteisino tik tada, kai dvaro dailininkas gaudavo nuolatinių užsakymų. Vis dėlto dvaro dailininko išlaikymas visada buvo naudingesnis ne tiek ekonomine, kiek organizacine prasme. Kiekvienam užsakymui surasti ir pasamdyti gerą, savo vertę žinantį meistrą dažnai buvo sudėtinga. Dvaro dailininkui pavesti darbus ir jį kontroliuoti – visiškai paprasta.

Ekonominis dailininko gyvenimas

LDK, taip pat Radvilų giminės istorijos šaltiniuose dažnai vartotas dvaro dailininko įvardijimas (*malarz, snycerz skarbowy*) rodo jų ryšį su valdos šeimininko išdu: būtent periodinis mokėjimas iš išdo skyrė dvaro dailininką ir konkrečių vienkartinį užsakymų vykdyti samdytus meistrus, sudarė ilgalaikio darbo pagrindą.

Nustatytos dvaro tarnautojų algos ilgai buvo nekeičiamos, nors kai kada šiek tiek svyravo⁴⁴. Pavyzdžiui, Jeronimo Florijono dvaro muzikantų atlyginimai 6 deš. paaugo beveik trečdaliu⁴⁵. Tokį augimą galima paaiškinti tuo, kad muzikantai tuometiniuose ir ne tik Radvilų dvaruose buvo vieni labiausiai vertinamų profesionalų. Vis dėlto didelės dalies dvariškių, tikėtina, ir dailininkų alga vieno didiko valdose per keliolika metų nesikeitė⁴⁶. Pavyzdžiui, drožėjas Kirilas Maliavskis, tarnaudamas Jeronimui Florijonui Radvilai 13 metų, kasmet gaudavo 100 auksinų algą⁴⁷. Tapytojo Vilkovskio alga, padidėjusi nuo 100 auksinų valdant Sanguškaitei-Radvilenei iki 200 auksinų, patekus Jeronimo Florijono globon, tokia pati išliko beveik 15 metų (1746–1760)⁴⁸. Metų metus mažai kitusios dvaro dailininkų algos tik įrodo anksčiau keltą prielaidą, kad skiriant algas mažai atsižvelgta į kasdieninių prekių kainų pokyčius ar kitus išorinius veiksnius, o labai priklausė nuo kartą pripažinto dailininko statuso dvare. Dailininkams mokėti nevienodi ir maistpinigiai, bet šis skirtumas tarp aukščiausio ir žemiausio rango meistrų nebuvo toks ryškus kaip nustatant algas.

Mokėjimams buvo būdingas ir tam tikras periodiškumas. 1760 m. Radvilos Žuvelės dvariškių sąrašė dailininkai skirstomi į gaunančius atlygį metų ketvirčiais

43 Apie atvykėlių samdymą, kelionę ir įkurdinimą žr. K. M. Ottenhauzo laiškus J. F. Radvilai, rašytus iš Berlyno ir Dresdeno 1745 m. *AGAD, AR, Dz.* 5. Nr. 11138/1: 128–137; J. Königseckas J. F. Radvilai iš Slucko 1746 02 07 ir 1746 03 11. *AGAD, AR, Dz.* 5. Nr. 7127/VI: 62, 82.

44 Palušytė 2004; po J. F. Radvilos skolų sąrašė minimos dešimtmečiais nesikeičiančios dvaro tarnautojų algos. *BNIA, F.* 694. Ap. 4. B. 1940: 70–76v.

45 Bieñkowska 2013: 54–56.

46 J. F. Radvilos skolų dvaro tarnautojams sąrašas. *BNIA, F.* 694. Ap. 4. B. 1940: 70–76v.

47 *BNIA, F.* 694. Ap. 4. B. 1940: 72.

48 Palušytė 2004: 20.

(S. Cibulskis) ir kas savaitę (tapytojai Vilkovskis, Kondratas, Bazilijus Navrockis ir mokiniai). Abiejų tipų periodai buvo taikyti ir vienu metu⁴⁹. Kas savaitę paprastai mokami maistpinigiai. Papildomų pajamų neturėjusiems dailininkams reta algų mokėjimo sistema kėlė pavojų įsiskolinti. Ditzas laiške Radvilai skundėsi, kad jam, skirtingai nei kitiems profesionalams, atlyginimas mokamas ketvirčiais, kad dėl to jis privestas imti paskolas ir patirti nuostolių. Tapytojas prašė algą mokėti kas mėnesį⁵⁰.

Pagrindinis užsakovo ir dailininko įtampų šaltinis buvo laiku nesumokėta alga. Laiškuose globėjui tapytojas Cibulskis dažnai skundėsi skurdu, pinigų stygiumi. Įvertinus įvairius Radvilų dvaro šaltinius, tikėtina, kad dailininkų laiškuose išreikšti skundai buvo bent iš dalies pagrįsti. Išliko nemažai duomenų apie dideles ir ilgalaikes Jeronimo Florijono Radvilos skolas⁵¹. Bent jau trumpalaikių įsiskolinimų būta ir kitų Radvilų dvaruose. Juos laiškuose minėjo Sanguškaitės-Radvilienės ir Radvilos Žuvelės pareigūnai, apie tai liudijo ir instrukcijos pareigūnams, įpareigojančios išmokėti skolas⁵². Viena algų vėlavimo priežasčių galėjo būti sudėtinga Radvilų dvarų ekonominė padėtis: didikai patyrė ekonominių sunkumų, kai gavę Neuburgo valdas turėjo išmokėti ir milijonines kompensacijas, taip pat dėl prasto derliaus, problemų kreditų rinkoje ar kitų priežasčių⁵³.

Alga buvo tik vienas dvaro dailininko aprūpinimo formų. Be to, gaudavo ir kito-ki, jau minėtą, sutartimis numatytą, aprūpinimą: būstą, maistą, darbo medžiagas⁵⁴. Tapytojams ypač svarbus aprūpinimas brangiais importiniais dažais. Apie pigmentų įsigijimo problemas laiškuose minėjo Cibulskis. Dvarų savininkai, turėdami prekybos ryšių Karaliaučiuje ir Gdanske, karu su kitomis prekėmis įsigydavo didelius kiekius brangių ir kokybiškų dažų. Pavyzdžiui, pagal Jeronimo Florijono Radvilos Cibulskiui 1743–1744 m. skirtų darbo medžiagų sąrašą matyti, kad jam buvo pristatyti brangūs pigmentai, kurių pats be organizacinės ir finansinės didikų paramos dailininkas vargu ar būtų galėjęs įsigyti. Pavyzdžiui, jam skirta brangaus florentietiško lako, karmino, naujo tuo metu pigmento – Berlyno mėlynųjų⁵⁵. Apie iš Karaliaučiaus gabenamus dažus minima ir Radvilos Žuvelės dvaro šaltiniuose. Dvaro skulptoriai buvo aprūpinami mediena ar kitomis darbo medžiagomis.

Nepaisant daugiau ar mažiau reguliaraus atsiskaitymo grynaisiais pinigais ir aprūpinimo ordinarija, didelė dalis dailininkų nebuvo ekonomiškai saugūs. Kokia

49 *LVIA*. Ap. 1. B. 907: 40–41.

50 J. F. Ditzas J. F. Radvilai (be datos ir vietos). *AGAD, AR*. Dz. 5. B. 3047: 1–2.

51 S. Cibulskio laišakai. *AGAD, AR*. Dz. 2426: 1–14; J. F. Radvilos skolų tarnams sąrašas, sudarytas po didiko mirties. *BNI A*. F. 694. Ap. 4. B. 1940: 70–76v; Bienkowska 2013: 64–67.

52 *Asygnacja do arędy Nieświskiej* 1761 02 11. *AGAD, AR*. Dz. 29. Nr. 9. *Instrukcja i dyspozycja JM Panu Aloyzemu Romanowskiemu* 1759 05 18. *AGAD, AR*. Dz. 29. Nr. 9.

53 Klonder 2013: 646.

54 Paliušytė 2004: 16–17, 19–20; 2006: 230–233; Горшкова-Баженова 2006: 243–244.

55 *AGAD, AR*. Dz. 23. Teka 137. Plik 4: 191–192a.

nestabili galėjo būti į Lietuvą iš toli atvykusio svetimšalio ekonominė padėtis, liudijo šveicarų kilmės tapytojas Johannas Sebastianas Dūras, 1745 m. parašęs laišką Radvilai ir parašęs atleisti jį iš tarnybos. Į ypač sunkią padėtį tapytojas rašė pakliuvęs po Slucke siautusiai gaisro, kuris pelenais pavertė visas jo maisto atsargas, baldus, virtuvės rakandus, drabužius, taip pat piešimo įrankius, dažus ir prancūziškus es-tampus, pagaliau paties dailininko tapytus paveikslus. Nuostolį jis (žmogus, esantis toli nuo tėvynės) vertino kaip labai didelį praradimą. Dūras skundėsi, kad Palenkės Bialoje gyvenimas yra brangus, kad jam trūksta pinigų net būtiniausiems dalykams įsigyti. Rašė, kad buvo priverstas parduoti geriausius likusius savo paveikslus, kurie, jo žodžiais tariant, „nėra patikimas pragyvenimo šaltinis“⁵⁶.

Ne itin stabili buvo ir Radvilų tapytojo Cibulskio padėtis, nors jis Radvilų ir buvo apdovanotas labiau nei daugelis kitų. 1750 m. minimas su broliais gyvenęs Slucke, tačiau pardavęs ten esantį sodą⁵⁷. 1753 m. įsigijo žemės Palenkės Bialoje. Iš karto už pirkinį sumokėti negalėjęs, žadėjo tai padaryti vėliau, kai tik atgaus iš dvaro neiš-mokėtą atlyginimą⁵⁸. Laikui bėgant Cibulskis tapo šiek tiek ekonomiškai savarankiš-kesnis – pats mokėjo savo pameistriams, pirko dažų ir užsidirbdavo pardavinėdamas paveikslus, tačiau nuo Radvilų vis tiek buvo ekonomiškai priklausomas⁵⁹. Iš pradžių jį rėmė Jeronimas Florijonas, jam mirus – Mykolas Kazimieras Žuvelė, vėliau jo sūnus Karolis Stanislovas. Radvilos palyginti jį dosniai apdovanojo. Iš Radvilos Žuvelės tapytojas gavo žemės Hrudo kaime⁶⁰. 1769 m. Karolis Stanislovas, „atsižvelgdamas į Stepono Cibulskio nuopelnus ir ištikimybę“, dovanojo jam dviaukštį mūrinį namą Palenkės Bialoje. Namą tapytojas gavo su teise jį dovanoti ir laisvai parduoti bet kam, išskyrus dvasininkus, bajorus ir žydus⁶¹. Cibulskiui Radvilos dovanotas namas smarkiai nukentėjo Rusijos kariuomenei užėmus miestą per Baro konfederatų kovas. Savo nuostolius dailininkas įvertino 3 124 auksinų suma. Tuomet taip pat neteko ir jam skirtos ordinarijos, todėl kreipėsi į globėją, prašydamas atleidimo nuo įsipar-eigojimų miestui⁶².

Cibulskis buvo ne vienintelis dailininkas, gavęs iš globėjų nekilnojamojo turto. Žemė ir pastatai – viena iš stambiausių paramos formų, kurias galėjo gauti dailininkai. Tiesa, dažniausiai dailininkai buvo aprūpinami būstu rezidencijos teritorijoje, gyve-no oficinose ar kitose dvaro patalpose, tačiau toks išskirtinis atlygis – dovanojamas nekilnojamas turtas – buvo taikomas tiek Sanguškaitės-Radvilienės, tiek Radvilos

56 J. S. Dūras J. F. Radvilai iš Slucko 1745 05 15. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 3394: 7–8.

57 Slucko inventoriūs. 1750 m. *AGAD, AR*. Dz. 25. Nr. 3838/2: 106.

58 L. Šilingas J. F. Radvilai iš Palenkės Bialos 1753 07 14. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 15984/IV: 54.

59 Apie S. Cibulskio mokėjimą pameistriams ir savarankišką pigmentų pirkinį duomenų yra laiškuose ir neda-tuotame dokumente. *BNLA*. F. 694. Ap. 1. B. 64: 21–21v.

60 S. Cibulskis K. S. Radvilai (be datos ir vietos). *BNLA*. F. 694. Ap. 1. B. 64: 27.

61 *AGAD, AR*. Dz. 29. Nr. 12.

62 S. Cibulskis K. S. Radvilai (be datos ir vietos). *BNLA*. F. 694. Ap. 1. B. 64: 26–27v.

Žuvelės dvaruose⁶³. Pavyzdžiui, 2 000 auksinų vertės namas Olykoje 1747 m. dovanotas drožėjui Petru Šcepelskiui⁶⁴. 1759 m. tapytojas Kazimieras Liutnickis gavo iš Žuvelės žemės sklypą Nesvyžiuje su tais pačiais apribojimais, kurie nurodyti Cibulskio ir kitų dailininkų namų dovanavimo aktuose⁶⁵. Radvilų dovanotų namų vertė siekė apie 2 000–3 000 auksinų, palyginti su paveikslų kainomis ir algomis, galima sakyti, kad tai buvo didžiulė parama⁶⁶.

Taigi nors dalis dailininkų gyveno nepritekliaus sąlygomis, bet pasitaikydavo ir išskirtinių atvejų. Dvaro dailininkai turėjo tam tikrą susitarimais ar valdinytės santykiais garantuojamą (nors ir ne itin stabilų) ekonominį saugumą.

Laisvės ir prestižo siekis

Dvaro dailininkai gyveno išskirtinės kontrolės sąlygomis. Kontrolė buvo nukreipta tiek į privatų šeimos gyvenimą, tiek į profesinę veiklą. Dailininkų kasdieninis darbas, jų santuokos, ligos ir mirtys – niekas nepraslysdavo pro pareigūnų akis ir buvo perduodama dvaro šeimnininkui. Dailininko kasdieninio gyvenimo kontrolė būdinga visų trijų Radvilų – O. Sanguškaitės-Radvilienės, M. K. Radvilos Žuvelės ir J. F. Radvilos dvarams. Kai kuriais atvejais dvaro šeimnininko kontrolė buvo susijusi su globėjišku rūpesčiu⁶⁷.

Vienas ryškiausių gyvenimo dvare ypatumų – ribojama judėjimo laisvė. Didžioji dailininko veiklos dalis vyko šeimnininko valdose, o visi bandymai išvykti, taip pat ir dirbti kitam užsakovui, griežtai kontroliuojami. 1737 m. drožėjas Kirilas kreipėsi į Sanguškaitę-Radvilienę, prašydamas leisti vykti į Voluinę „savo reikalais“, bet leidimo negavo, nuspręsta išvykimą atidėti iki žiemos, kai dėl šalčio jo darbas dvare turėjo sustoti⁶⁸. 1737 m. Sanguškaitė-Radvilienė barė Palenkės Bialos pilies intendantą Jeaną Deshombres'ą už tai, kad jis išleido tapytoją Vilkovskį dirbti pas vyskupą⁶⁹. Šie ir kiti pavyzdžiai liudija, kad priklausomybė dvarui reiškė ribotą laisvę užmegzti ryšį su kitu užsakovu, keisti gyvenamąją ir veiklos vietą. Šie suvaržymai skyrė dvaro dailininko padėtį nuo miestuose gyvenusių nepriklausomų meistrų. Didžioji Radvilų dailininko veiklos dalis vyko šeimnininko valdose, tarp jų svarbiausių rezidencijų

63 Горшковоз-Баженова 2006: 242, 353; Paliušytė 2006: 233.

64 *Prawo snycerzowi na dom. AGAD, AR. Dz. 29. Nr. 5: 638–639.*

65 *Prawo na grunt w mieście Nieświzu 1759 03 22. AGAD, AR. Dz. 29. Nr. 9.*

66 Papildoma parama galima laikyti ir kai kurių miestelyje gyvenusių dailininkų atleidimą nuo kai kurių mokesčių. Galbūt šiokių tokių pajamų galėjo duoti ir prestižinės pareigos miesto tarybose, kurias tikriausiai ne be didikų valios gavo Nesvyžiuje dirbęs tapytojas K. Liutnickis ir kai kurie Žulkvės dailininkai. Горшковоз-Баженова 2006: 236–257.

67 Pvz., kai 1754 m. Fryčynskis perdavė akmentašio prašymą atsiųsti abrusus skulptūroms, M. K. Radvila Žuvelė atsakė, kad tas kol kas neskubėtų, bet pasirūpintų savo akimis ir sveikata. J. Fryčynskis M. K. Radvilai Žuvelė 1755 02 02 iš Žulkvės. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 3902/I: 131.*

68 J. Deshombres O. Sanguškaitėi-Radvilienei iš Palenkės Bialos 1737 08 05 (?). *AGAD, AR. Dz. 5. B. 2999/4: 42; O. Sanguškaitė-Radvilienė J. Deshombres'ui 1737 08 12. AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 626: 43.*

69 O. Sanguškaitė-Radvilienė J. Deshombres'ui 1737 03 02. *AGAD, AR. Dz. 4. Nr. 525: 143.*

Palenkės Bialos, Nesvyžiaus, Slucko, Žulkvės. Iš ten dailininkai atvykdavo dirbti ir Radvilų Varšuvos rezidencijoje.

Prasižengus suvaržymai buvo dar griežtesni. Anot Irenos Bieńkowskos, beveik visi Jeronimo Florijono dvaro menininkai bent kartą gyvenime buvo įkalinti⁷⁰. Tarp dailininkų plačiausiai ir dažniausiai istoriografijoje nušviečiamas Radvilos tapytojo Cibulskio kalinimas, tačiau būta ir daug kitų atvejų. Galima teigti, kad priverstinis darbas arešto ir kalinimo sąlygomis – Radvilų dvaro dailininkams tapo jei ne kasdiene, tai gana dažna patirtimi. Pavyzdžiui, 1736 m. Nesvyžiuje buvo areštuotas iš Mozyriaus atvykęs lipdytojas Kuncevičius, saugomas sargybos (*pod wartą*), turėjo lipdiniais puošti Nesvyžiaus pilies fasadą⁷¹.

Dailininko ir didikų santykiams būdingas įtampas atskleidė ir meistrų bėgimai iš dvaro. 1757 m. iš Nalibokų pas Flemingus pabėgo Jeronimo Florijono valdinys, tikriausiai stiklo raižytojas (*rysownik*). Po kelių savaičių sugautas, surakintas grandinėmis ir grąžintas į dvarą⁷². Ištrūkti bandė ne tik despotiško Jeronimo Florijono valdiniai, bet ir daug švelnesnio būdo Radvilos Žuvelės meistrai. Pavyzdžiui, Varšuvoje dirbęs didiko tapytojo mokinys bandė bėgti, bet buvo pagautas⁷³.

Tikimybė, kad bėglį suras ir grąžins, buvo labai didelė, nors valdinių ir samdytų atvykėlių padėtis dvaro šeimininko vertinta skirtingai. Pavyzdžiui, Radvilos Žuvelės dvaro pareigūnui pranešus apie drožėjo Andriejaus pabėgimą iš dvaro, didikas atrašė: *Jei yra mano valdinys, tai sugauk, jei ne – tegul sau eina*⁷⁴.

Vis dėlto daugybė kitų atvejų liudija, jog samdytų atvykėlių galimybė palikti dvarą neatlikus užduočių ir net jas baigus taip pat buvo ribota. Daugiausia tokių suvaržymo pavyzdžių žinoma buvus Jeronimo Florijono dvare. Ne vienas jo dailininkas ilgą laiką ir veltui siekė atleidimo iš tarnybos. Taip atsitiko su anksčiau minėtu tapytoju Dūru. Iš Vienos kadaise atvykusiam Ditzui buvo leista rinktis – arba dirbti prižiūrimam sargybos, arba pasirašius sutartį su sąlyga, kad nepaliks rezidencijos ribų⁷⁵.

Galima teigti, kad Radvilų dvare laisvai samdomų ir valdinių padėtis suvaržymų požiūriu buvo panaši. Tradiciniai nelaisvų valdinių ir šeimininkų santykio modeliai buvo pritaikyti ir abipusio susitarimo pagrindu samdytiems meistrams. Pavyzdžiui, vokietis Johanas Esenfriedas, pagal sutartį turėjęs piešti ir auksuoti, į Nalibokus

70 Bieńkowska 2013: 62–63.

71 P. M. Duševskis M. K. Radvilai Žuvelei iš Nesvyžiaus (?) 1736 05 20. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 3407: 127.

72 Kustynis J. F. Radvilai iš Palenkės Bialos 1757 06 01 ir 1757 06 12. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 8101: 66–67, 71.

73 Pagautas, „pamišo“, vėliau buvo pripažintas sveiku: *chłopiec malarczyk, któren się uczył chińszczyzny po dwa razy uciekał, złapany jednak już zwariowany i teraz cierpi wariacją, nie wiem, co z nim i robić*. M. T. Jakimovičius M. K. Radvilai Žuvelei iš Varšuvos (?) 1760 07 13. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 5804: 49. (3124). Pagal vėlesnį pranešimą: *Malarczyk w manii będący i sztukator za dolożeniem doktorów zdrowi są i robią robotę*. M. T. Jakimovičius M. K. Radvilai Žuvelei iš Varšuvos (?) 1760 08 11. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 5804, p. 55.

74 J. Śmigilewski J. F. Radvilai iš Urečės 1761 08 14. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 15774: 54.

75 A. Benkienas J. F. Radvilai iš Slucko 1759 07 05. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 526, D. V–VII, l. 31.

atvyko 1756 m. pavasarį, tačiau gruodį bėgo iš dvaro, nukeliavo iki Minsko, bet buvo sugautas ir įkalintas⁷⁶.

Taip pat pasitaikydavo ir bėglių savanoriškų grįžimų į dvarą. Remiantis Radvilos pateikta įvykių versija, pabėgęs tapytojas Cibulskis stebėjosi, kad nėra gaudomas, ir „ilgesio apimtas“ pats sugrįžo⁷⁷.

Cibulskio padėtis aptartina atskirai, nes tapytojas, nors patyrė nepriteklių ir suvaržymų, buvo vienas ilgiausiai, beveik trisdešimt metų, dvare dirbusių valdinių. Jis išsiskyrė ir daugkartiniais bandymais užmegzti ryšius su kitais užsakovais. Būdamas Jeronimo Florijono valdinys, jo pasiūstas mokytis į Gdanską, ten užmezgė ryšius ir atliko tapybos darbų Kujavų vyskupui Valentinui Čapskiui, taip pat ieškojo protekcijos pas Pamario vaivadienę Konstanciją Čapską⁷⁸. Laiškuose minėjo, jog arešto sąlygomis vienas sunkiausių dalykų jam buvo prarasta galimybė gauti papildomų pajamų teikiančių išorinių užsakymų. Cibulskis prašė Jeronimo Florijono leidimo dirbti kitam užsakovui, jei tik toks pasitaikys⁷⁹. Galima spėti, kad nepaisant suvaržymų Cibulskis ilgainiui įgavo nemažą judėjimo ir veiklos laisvę, ypač Karolio Stanislovo Radvilos laikais, kurio valdiniu tapo mirus Jeronimui Florijonui ir Mykolui Kazimierui Žuvelei. Tada jis pats sudarė sutartį su Vilniaus karmelitais, įsipareigodamas jiems nutapyti altorinius paveikslus⁸⁰. Cibulskio atvejis yra valdinio prisitaikymo pavyzdys. Daliai dvaro dailininkų buvo įprastas šioks toks ekonominis savarankiškumas ir profesinės veiklos laisvė, hibridiška – dvaro valdinio ir kartu laisvai samdomo meistro – padėtis.

Dvaro istorijos šaltiniai liudija įvairiapusę dailininko ir užsakovo santykių raišką. Dailininkų ryšiai su globėju nebuvo nei dažni, nei pernelyg artimi. Gyvendami miestelyje, oficinose ar tarnams skirtuose kambariuose, paprastai negaudavo specifinių jų gyvenamąją erdvę suartinančių pareigybių, kurios dailininkų istorijoje kartais padėjo jiems peržengti socialinės hierarchijos ribas ir panaikinti luomus skiriančią takoskyrą⁸¹. Vienintelis žinomas kunigaikščio kambarių tarnybai priskiriamas asmuo – Jeronimo Florijono dvaro šaltiniuose minimas kamerdineris, kuris pats piešė ir mokė kitus ir, beje, taip pat bandė bėgti iš dvaro⁸². Dvare dažniausiai jų atliekamos papildomos

76 1758 m. kovą J. Esenfrydas kreipėsi į šeimininką, prašydamas leisti vesti Kasparo našlę. Leidimo negavo, nes vėl bėgo 1758 m. birželio mėn. Tų pačių metų gale minimas dvare atlikęs dekoravimo darbus. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 18918: 112–149.*

77 *Hieronima Floriana Radziwilla diariuzze i pisma różne* 1998: 116.

78 S. Cibulskis J. F. Radvilai iš Gdansko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 2426: 9*; L. Šilingas J. F. Radvilai iš Gdansko 1747 09 17. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 15984/II: 60–61*; *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 85.

79 S. Cibulskis J. F. Radvilai iš Gdansko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 2426: 9.*

80 S. Cibulskio sutartis su Vilniaus senosios regulos karmelitais, surašyta Vilniuje 1782 03 06. *LMAVB RS. F. 43. B. 20423: 1*; *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 86.

81 Warnke 1993.

82 J. Königseckas J. F. Radvilai iš Slucko 1745 12 06. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VI: 45 (1005)*; J. Königseckas J. F. Radvilai (be vietos ir datos). *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VIII: 140*; J. Königseckas J. F. Radvilai iš Slucko 1747 12 21 (?). *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VI: 187.*

pareigos, (pvz., tapytojas Juozapas Ksaveras Heskis – prekybos komisaras) ar trumpalaikiai ūkiniai įpareigojimai neskatino dažnų ir tiesioginių užsakovo ir dailininko kontaktų. Profesinė praktika (dažnesnis portretų kopijavimas nei piešimas iš natūros) taip pat gilino dailininko ir dvaro šeimininko atotrūkį. Taigi dailininkai priklausė didiko profesionalų tarnybai, bet ne pačių artimiausių ir aukščiausių statusą turėjusių dvariškių sluoksniui.

Be to, dailininkai buvo labai priklausomi nuo įvairių dažnai kilmingų administracijos pareigūnų, pilių komendantų, kontroliuojančių dailininkų veiklą. Palyginti su jais, dailininkai užėmė žemesnę, mažiau prestižinę vietą. Nuolatiniai susidūrimai su dvaro administracijos pareigūnais skatino ambicingesnius dailininkus siekti aukštesnio įvertinimo. Dailininko santykį su aukštesnio rango dvariškiu liudija Radvilai Palenkės Bialoje ir Slucke dirbusio šveicarų kilmės tapytojo Dūro laišakai. Viename jų tapytojas skundėsi esąs kilmingo dvaro pareigūno niekinamas už tai, kad yra tik dailininkas, taip pat pabrėžė, kad iš tiesų jis nenusileidžia jam nei „savo kilme, nei savo nuopelnais“⁸³.

Panašius santykius liudija ir Cibulskio bei dvaro pareigūnų korespondencija. Vienas būdingas epizodas vyko Cibulskio arešto metu, kai iš tikriausiai Slucko gyventojų šeimos kilęs tapytojas buvo pažemintas, iš Palenkės Bialos pilies komendanto Šilingo gavęs jo laisvai miestietiška kilmei nederančias vyžas, kurių, dailininko teigimu, „nei jis pats, nei jo tėvas, nei senelis nenešiojo“⁸⁴. Kitą kartą Cibulskis konfliktavo su pilies komendantu, sumanęs kelti savo vestuves kunigaikščio kambariuose, kas, pareigūno nuomone, tapytojui nederėjo, o Cibulskio įsitikinimu, – atitiko dvare tarnų kunigaikščio kambariuose rengiamų puotų tradiciją⁸⁵. Taip pat savo, kaip profesionalo, vertę Cibulskis pabrėžė ir derėdamasis su kilmingu portreto pirkėju svetimšaliu, įrodinėdamas, kad jo tapytas kūrinys vertas žymiai daugiau nei mano pirkėjas⁸⁶.

Apibendrinant galima pasakyti, kad dailininko padėtį dvare negalime vertinti vienareikšmiškai: viena vertus, dvaras buvo dailininko laisvę ribojanti institucija, kita vertus, darbą organizuojanti ir skatinanti vieta. Dvaras, kaip valdžios ir ūkinė institucija, dailininkams teikė įvairių profesinių, ekonominių ir socialinių galimybių. Vis dėlto daugumos dailininkų tikimybė džiaugtis prestižu paprastai buvo maža. Dažniausiai jie turėjo vidutinį ir tik išimtiniais atvejais kiek aukštesnį dvaro tarnautojo statusą, kurį, susidurdami su kitais dvaro pareigūnais, aukštesnės kilmės asmenimis, turėjo nuolat įtvirtinti.

83 J. S. Dūras J. F. Radvilai. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 3394*: 6.

84 L. Šilingas J. F. Radvilai iš Palenkės Bialos 1754 04 15. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 15984/V*: 56–57; L. Šilingas J. F. Radvilai iš Palenkės Bialos 1754 05 18. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 15984/V*: 78.

85 L. Šilingas J. F. Radvilai iš Palenkės Bialos 1752 11 15. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 15984/III*: 63–64.

86 S. Cibulskis neįvardytam asmeniui. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 2426*: 28–29.

Santrumpos

AGAD – Centrinis senųjų aktų archyvas Varšuvoje

AR – Radvilų archyvas (Centriniame senųjų aktų archyve Varšuvoje)

BNIA – Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas Minske

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

LMAVBR – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

Gauta 2014 11 14

Priimta 2014 11 18

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Balaišytė, L. Mecenatas ar tironas? Jeronimas Florijonas Radvila. *Darbai ir dienos*. 2004. 37: 139–148.
- Bieńkowska, I. Mecenat i tyran. Życie muzyczne w rezydencjach Hieronima Radziwiłła (1715–1760) w świetle kontraktów służbowych zawieranych z artystami. *Środowiska kulturotwórcze i kontakty kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XIX wieku*. Red. U. Augustyński. Warszawa: Instytut Historyczny UW, Neriton, Instytut Historii Nauki PAN, 2009: 55–67.
- Bieńkowska, I. *Muzyka na dworze księcia Hieronima Floriana Radziwiłła*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2013.
- Campbell, S. J. Introduction. *Artists at Court: Image Making and Identity 1300–1550*. Ed. S. J. Campbell. Boston: Isabella Stewart Gardner Museum, 2002: 9–18.
- Hieronima Floriana Radziwiłła diariusze i pisma różne*. Oprac. M. Brzezina. Warszawa: Wydawnictwo Energeia, 1998.
- Karkucińska, W. *Anna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746). Działalność gospodarcza i mecenat*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe *Semper*, 2000.
- Klonder, A. Listy przydatne poznaniu codzienności. Uwagi na marginesie Jerzego Dygdały edycji korespondencji urzędników radziwiłłowskich z doby bezkrólewia 1733–1734. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. 2013. 4(LXI): 646.
- Kowalczyk, J. Hieronima Floriana Radziwiłła stosunek do sztuki i artystów. *Kultura artystyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce baroku*. Warszawa: Instytut Kultury, 1995: 27–42.
- Laumenskaitė, E. Pinigai ir kainos. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sud. V. Ališauskas ir kt. Vilnius: Aidai, 2001: 140–179.
- Lietuvos dailininkų žodynas*, t. I: *XVI–XVIII a.* Sud. A. Paliušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005: 479–491.
- Łopaciński, E. Zamek w Białej Podlaskiej. Materiały archiwalne. *Biuletyn Historii Sztuki*. 1957. 1: 27–47.
- Paknys, M. Dailininkas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sud. V. Ališauskas ir kt. Vilnius: Aidai, 2001: 140–179.
- Paliušytė, A. Palenkės Bialos skulptorių veikla ir statusas XVIII a. ketvirtame penktame dešimtmetyje. *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai*. Sud. A. Paliušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006: 222–235.
- Paliušytė, A. Tapytojų verslas XVIII a. Palenkės Bialoje. *Menotyra*. 2004. 2(35): 14–23.
- Sito, J. *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej. Modele kariery – formacja artystyczna – organizacja produkcji*. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2013.
- Sohm P. Introduction, *Painting for Profit, The Economic Lives of Seventeenth-Century Italian Painters*. Eds. R. E. Spear, P. Sohm. New Haven and London: Yale University Press, 2010: 1–32.
- The Changing Status of the Artist*. Eds. E. Barker, N. Webb, K. Woods. New Haven, London: Yale University Press, 1999.
- Welch, E. Painting as Performance in the Italian Renaissance Courts. *Artists at Court, Image-Making and Identity 1300–1550*. Ed. S. J. Campbell. Boston: Isabella Stewart Gardner Museum, 2002: 19–32.

19. Warnke, M. *The Court Artist: On the Ancestry of the Modern Artist*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
20. Горшкотов-Баженова, О. К проблеме отношений патрона и художников (на примере Несвижа князей Радзивиллов XVIII века). *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai*. Sud. A. Paliušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006: 236–257.

Aistė Paliušytė

Artists in the Radziwiłł court in the 18th century

Summary

As one-time artistic commissions were gaining a stronger foothold in the society of the Grand Duchy of Lithuania, traditional long-term relations between an artist and the lord of the court remained significant in the Radziwiłł court in the 18th century. The author of the article explains the basis of these traditional relations between an artist and the court. A variety of professional, economic, and social possibilities offered for artists by the court are discussed. The artists' relations with clients and court officials are analysed. Particular emphasis on the varying status of artists is laid. The opportunities of enjoying their prestige for many artists were usually scarce and short-lived. The majority of artists had a medium status (and only in exceptional cases, a somewhat superior one) if compared with other court servants and professionals. The article is based on the correspondence, as well as economic and legal documents related to the courts of several generations of the members of the Radziwiłł family – Anna Sanguszko-Radziwiłł, Michał Kazimierz Radziwiłł Rybeńko, and Hieronim Florian Radziwiłł.

KEY WORDS: artist's status, court, Radziwiłłs, Grand Duchy of Lithuania